

ШЫТН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№13
(19050)

2018 чылдың
февраль 6
вторник

Хүннүн үнери — 08:14
Ажары — 17:14
Хүн дурту — 9:00

Садар өртээ хостуг 12+

Хүннүн медээлери

БИРГИ ЧЕРДЕ – КАДЫКШЫЛ

Вада "Кадыкшыл маршрутун" ар чон ортузунда эң нептеренгейларны тодараткан. Чоннун хөй кел-ин аарыгларын аарып турар, а черде карак аарыглары нептерээн. дөрткү черлерде угаан-медерел ш ижин-шөйүндү аарыглары кол-

спубликаның кожууннарын кезип, илел ажилдарын чорударынга аку-инеколог, офтальмолог, невролог, олог, онколог, уролог, отоларин-болгаш терапевт мергежилдиг тер бригадасы ажилдаан. Олар санныг ультра-үннүг, 957 кижиге графтыг шинчилелдерни чорудуп, арыг кижини эмнелгеге чыттырып, ижи даштыыртан эмнеткен. 170 е бидик технологтуг эмчи дузазын ген.

ШЕНЕЛДЕ ШЫЛГАЛДА

зур, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, -Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем уннарның болгаш Ак-Довурак йның 11-ги классчылары чаңгыс рүне шылгалдаларының шенелде ын эрткен. Бердинген хыналда дарның негелдезин чаңгыс аай шылгалдаларынга деңнештирген ш ол 3 шак 30 минута үргүлчүлзэн. алданың түңнелин февраль 10-да ер.

ЧАА ТӨЛЕВИЛЕЛ

спубликаның Кадык камгалал ының мурнады хөгжүдөр "Узун аарынче орук" деп төлевилелинге түр ТР-ниң Культура яамызы к культура" деп төлевилелди дап кылган. Ол ёзугаар Аарыглар-ш удур болдурбас талазы-биле н эмчилериниң хайгааралының биле кадык амыдыралды сурта-н культура болгаш спортчу хем-они чорудар.

АЖЫК ЭЖИКТЕР ХҮНҮ

өлгү үеде хоралыг ыжыктар ының нептерээни-биле чылдың-на эжиктер хүнүн эмнелгелерде эртти-рар апарган. Аңаа республиканың даа булуңнарындан херээжен чон урунгаар бижидилге чокка шин-ап болур.

враль 3-те Кызылдың херээжен-инелгезинге ажык эжиктер хүнүн рген. Аңаа эртенгиниң 7 шактан п колькоскопия деп адаар тускай ат-биле хынадып алыр дээш кел-эрээжен чон хөй болган. Ээлчег ан чон-биле Кызылдың херээжен-онсультациязының улуг эмчизи я Васильевна Рудко ужуражып, аарыының тытып келир чылда-арын айтып, аарыгны болдурбас ы-биле баш бурунгаар чорудар тарлыг хемчеглерниң дугайында таны кылган.

2018 – Пассажирлер аргыштырылгазының чылы

ДУЛГУҮРЛЕРНИ ТЫВЫСКАН

Ш.В. Кара-оол автобустун чолаачызынга дүлгүүрнү тыпсып турары.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол дүүн, февраль 5-те, «Кызылхоортранс» муниципалдыг бүдүрүлгениң чолаачыларынга «ПАЗ» маркалыг 20 автобустун дүлгүүрлерин байырлыг байдалга тывыскан.

Тываның Баштыңы ТР-ниң Дээди Хуралынга (парламентизинге) "2018 чыл – девискээрниң сайзыралының стратегиязының старты. Тыва-2030" деп Айыткалын кылып тургаш, пассажир-лер сөөртүр транспорт хандырылга-зын экижидип, чоннун хоорай иштинге аргыжылгазының инфраструктуразының айтырыгларын шийтпирлээр чугула

дээрзин айыткан.

"Найысылалдың депутаттарының болгаш хоорай чагыргазының 2018 чылды Кызыл хоорайга пассажирлер аргыжылгазының чылы кылдыр чар-лааны, орай-даа болза, шын шийтпир деп деткир апаар. Ол талазы-биле боттуг ажилды чорудар үе шагда-ла келген. Найысылалдың чагыргазы республиканың чазааның деткимче-зи биле лизинг чээлизи-биле пассажирлер сөөртүр "ПАЗ" маркалыг 20 автобусту садып алган. Пассажирлер аргыштырар муниципалдыг транспортту көвүдедир дээн чүткүлүн деткээн бис. Ынчалза-даа ол чидиг айтырыгны шийтпирлээринге

комплексиг арга-хевир негеттинип ту-рар» – деп, Шолбан Кара-оол чугаалаа-нын сагындырып каалы.

Кызыл хоорайның чидиг айтырыглары-ның бирээзи – пассажирлер аргыштырыл-газы. Чурттакчыларның кол негелделери – хоорай маршруттарының доктаамал халдып аргыжары болгаш «Газель-дерни» ишкир автобустар-биле солуу-ру. Чаа автобустарның немешкени чүгле аргыштырылганың таарымчалыг болурун эвес, а чүнүң-даа мурнунда кижилерниң айыыл чок чоруун хандыраар.

"Автобустар башкараар чолаачылар шыңгыы шилилгени эрткен болгаш оларның ажил стажы 20 ажыг чыл. Хүлээнип алган машина-техникаңарга камныг болуңар. Чоокку үеде пассажир-лер сөөртүр "ПАЗ" маркалыг 20 автобусту немей садып алыры планнаттыг" – деп, Тываның Баштыңы чугаалаан.

Чаа автобустар "Спутник" микро-району, ыраккы Каа-Кем, солагай талакы эрикте дачалар, Вавилин ээтпээ (төнчү доктаамы 55 дугаар тускай мото-адыгжы (даг) бригадасы) чедип, тус черниң чурт-такчыларынга таарымчалыг байдалды тургузар дээрзи билдингир.

Шончалай ХОВАЛЫГ.
Арслан АРАКЧААНЫҢ
тырттырган чуруктары.

Чаа автобустар.

ТР-ниң Дээди Хуралында

СУМУНУ ЭДЕ АДААР

Тыва Республиканың Дээди Хуралының эрге-чагырганың федералдыг органны, тус чер бот-башкарылган органны, хамааты ниитилелдин институттары-биле кады ажилдажылга болгаш информастыг политика талазы-биле комитетинин хуралында «Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунун Көк-Чыраа сумузу Арыг-Бажы суму кылдыр эде адаарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ону комитеттин даргазы Юрий Кара-оол башкарып эрттирген.

Эрткен вектин 90 чылдары будулгаазынның үеде Саян-Шушенск ГЭС-тин суг шыгжамырының девискээринче кирген Көк-Чыраа көдээ совединин таңмазын Арыг-Бажы көдээ совединге Улуг-Хем районун удуртулгазы дамчыдып берген. Көдээ совет деп эрге-байдалы чок турган Арыг-Бажының удуртукчулары ол таңманы өөрүшкү-биле хүлээп алганнар. Ынчалза-даа Арыг-Бажының чону суг адаанда барган Көк-Чыраа сумунун чурттакчыларына хамааржыр апарганына таарзынмааннар. Оон бээр олар Көк-Чыраа сумуну Арыг-Бажы суму кылдыр эде адаарының дугайында айтырыгны үргүлчү көдүрүп келгеннер.

Эрткен 2017 чылда Арыг-Бажының чурттакчы чону чыыш эрттиргеш, Көк-Чыраа сумуну Арыг-Бажы суму кылдыр эде адаарының дугайында шийтирнин хүлээп алгаш, билдириш-

кинни Улуг-Хем кожуунун Төлээлекчилер хуралына кирген. Кожуунун Төлээлекчилер хуралы Арыг-Бажының чонунун шийтирнин деткээш, «Муниципалдыг тургузугларның эрге-байдалының дугайында» Тыва Республиканың хоойлу-зунче «Көк-Чыраа суму» деп сөстөрни «Арыг-Бажы суму» деп сөстөр-биле солугу дугайында» хоойлу төлөвилелин Тыва Республиканың Дээди Хуралының эрге-чагырганың федералдыг органны, тус чер бот-башкарылган органны, хамааты ниитилелдин институттары-биле кады ажилдажылга болгаш информастыг политика комитетинге кириген.

Бо айтырыгны сайгарып чугаалажырына киришкен Тыва Республиканың прокурорчулукчулук, суурлар болгаш бот-башкарылган органнының тургузугларының аттарын эде адаарда, федералдыг хоойлужудулганы сагып, аңаа үндезилеп, регион хоойлу-зун ажилдап кылып, ону хүлээп алырын саналдаан. Ындыг хоойлу төлөвилелин Тываның Баштыңы ТР-ниң Дээди Хуралына саналдап киригени прокурорунун саналын чугаалажып турда, билдине берген.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун саналдааны хоойлу төлөвилелин ТР-ниң Дээди Хуралы күштүг хоойлу кылдыр хүлээп алган соонда Арыг-Бажы сумуга төөгүлүг адын эгидер талазы-биле ажил уламчылаар.

ТР-ниң Дээди Хуралының парлалга албаны.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүн хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2018 чылдың февраль 2 № 23/119-7 Кызыл хоорай

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү – комиссияның составынче «Россияның Либерал-демократтыг партиясы» политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбыры-биле депшиткен Елена Анатольевна Снеткованың билдиришкинин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунун «а» иштиги пунктузунга дүүштүр

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Елена Анатольевна Снеткованы, 1964 чылда төрүттүнген, Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн бүрүн эргелеринин хуусаа бетинде доозулганы-биле, Россия Федерациязының Күрүнэ Думазынга депутаттар мандаттарының хуваалдазынга кириштирген кандидаттар даңзын депшиткен политиктиг партияларга, Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге), хөй-ниити каттыжышкыннарына, Кызыл кожуунун Төлээлекчилер хуралына, ажилдап, албан хаап, өөренип, чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчуларга Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составының

(бадылаар эргелиг бир кежигүн) кезин четчелеп тургузарының талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээнинин дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.

Кызыл кожуунун соңгулда комиссиязының составына саналдарны бо дыңнадыгны парлаан хүнден эгелеп он хонуктуң дургузунда дараазында адреске кирип болур: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

Тываның агроуплетпур комплекзинин специализи 2017 чылдың түн-нелдерин үндүрген.

Баш бурунгаар санаашкын-нар-биле алырга, 2017 чылдың төнчүзүнге чедир Тывада шээр малдың баш саны 2,1 хуу өзүп, 1167100 баш четкен. Чеди-Хөл, Чаа-Хөл, Тере-Хөл, Сүт-Хөл база Эрзин кожууннар малдың кол хевирлери – шээр, бода, чылгы малдың бажын көвүдеткен. Чурттакчы чонун кижиги санына онааштыр мал бажының саны-биле республика Сибирь федералдыг округта мурнуку черде.

Шупту хевирниң ажил-агыйларының бүдүрген көдээ ажил-агый продукциязының өртээниң индексин 2016 чылга деңгээрге, 102,2 хуу болган. Россияда ортумак көргүзүг – 102,4 хуу-биле ол деңгээлде. Көдээ ажил-агыйның шупту бүдүрүкчүлери бүдүрген продукциязының хемчээлин акшаже шилчидерге, 6 083,7 млн. рубль.

2017 чылда ажил-агыйларның шупту хевирлери 24,6 муң тонна мал болгаш куш эдин дириг деңгизи-биле дужаап, ооң мурнунда чылга деңгээрге, ооң хемчээлин 1,1 хуу көвүдеткен. Ажил-агыйларның шупту хевирлери 2017 чылда 64 муң тонна сүттү бүдүрген.

Амгы үеде мал кыштаглааш-

МАЛДЫҢ ПРОДУКТУЛУ БЕДИДЕР

кыны ТР-ниң Көдээ ажил-агыйының онза кичээнгейинде. Ол штаттыг чурумда эртип турар.

Тываның Чазаа малдың баш санын өстүреринге таарымчалыг байдалды тургузар дээш комплекстиг хемчеглерни алырын уламчылавышаан. Чижээ, 2017 чылда 6 кожунун: Чөөн-Хемчик, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Танды база Тес-Хемниң көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринин баазаларында мал чеминин республика курлавырын тургускан. Бүдүрүлгелер мал чемини белеткээр амгы үениң чаа техниказы-биле чепсегленген.

2018 чылда көдээ ажил-агый адырының мурнады боттандырар бир сорулгазы малдың продуктулуг чоруун экижидери. 6 кожунун девискээринде тарып боозадыр баазаларны тургускан. Ол дээрже Танды, Эрзин, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем база Каа-Хем кожуннардыр. Эрткен чылдың төнчүзүнде 2 млн. рубль өртөктөгү техниканы болгаш дериг-херекселдерни саткан.

Көдээ черлерни доктаамал хөгжүдөр программа чорудуу-биле көдээ черлерде чурттап

турар 103 өг-бүлө, о 72-зи аныяк өг-бүлө, деткимчезинин акша-хө биле чурттаар байдал жеткеннер. Ол-ла пр шугуму-биле Кызыл-Ма 275 олуттуг ниити билг лазын тудуп эгелээн, чылда доозар планныг.

Тываның көдээ ажил-агый бүдүрүкчүлери күр деткип турарын сагын, Сөөлгү беш чылда агро комплекзинин хөгжүд, 44,4 млн. рубль азы 8,3 хемчээлге бюджет инвезын угландырган. 2017 республиканың агро комплекзин хөгжүд 582,9 млн. рубльди ачылга деңгээрге, 1,4 ху тускайлаан. 32 уксааж ажил-агыйларына, 3 угланышкынның 800 ажил-агый бүдүрүкчү база үнүш ажил-агый 150 ажил-агыйларына деткимчезин көргүске чылда үндүрген 1 рубль жет салгышкынның рубль деңгээлдег продукту бүдүрген.

Тываның Баштыңы парлалга а

Чурулга мөөрейи

НАДЯ МӨҢГЕ ДИРИГ!

Москваның № 1466 школынга февраль 3-те Надя Рушеваның төрүттүнген хүнүгө тураскааткан солун концерт болган.

Ол концерт үезинде Москваның школачыларының аразына чарлаан «Надежда мөңгө дириг!» деп 11-ги чурулга мөөрейинин тиелекчилерин шаңнап, оларның чуруктарын фойеде көскү черлерде аскаан. Шаңналдар аразында чапсарларда Бүгү-Россияның болгаш делегей фестивальдарының лауреады «Angel» база Москваның дээди өөрөдиге черлеринде өөренип турар тыва студентилеринин «Таңды-Уула» ансамбли (удуртукчузу Чаян Оруспай) Надя Рушевага тураскааткан, мурнунда каяа-даа күүсеттинмээн сценажыткан танцы-самны, ыры-хөөмейин көрүкчүлөргө сонуграткан.

Тыва Республиканың культура сайыды Алдар Тамдын Москваның школачыларының аразында ам он бир дугаар эртип турар «Надежда мөңгө дириг!» деп чуруктар мөөрейинин тиелекчилеринге байыр чедирбишаан, школаның Надя Рушева аттыг мемориалдыг

музейи-биле Тываның Национал музейинин улам сырый демнежип ажилдаарын күзээн.

Концерт соонда аалчылар бо-ла школада ажилдап турар Надя Рушева аттыг мемориалдыг музейже шуужупкан. Делгелгеде эң солун чүве – Москвада А.С. Пушкин аттыг музейинин белекке бергени өөрүп четтиришкин дептери бар. Эржижирей берген бо дептерде Надя Рушеваның чуруктарының делгелгезинге келгеш, ооң чуруктарын магадап сонуграанын илереткен хөй-хөй чылыг сөстөрнү бижээн.

Алдар Константинович лээ-биле музейинин удур Наталья Усенко ук де Тываның Национал музейинин хоолгалап бээр болган.

Улаштыр Тывага хофияның үндезилекчизи «Ээлдек шыңгырааш» самның солизи, баштай балериналарның бир Наталья Дойдаловна маа-Рушевага тураскааткан «Балерина» деп тураскааткан автору – сураглыг скульптор Андрей Волковтун делгезин аалчылар көргөн. Волков Надя Рушеваны авазына эвес, а ооң бичураан «Кентавроногунга скаалды база сиилбип кыайтып каайн.

Бо бүгү хемчеглерге Рушева аттыг мемориалдыг музейинин директору Н.В. Кодан аңгыда, Москвада культура төвүнүн активисти (удуртукчузу Урана Ивипкейлиг киришкен.

Зоя ДС М.А. Горький литература институту аспирант

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Делегейниң херэеженнер байырлалын белеткээриниң болгаш эрттирериниң дугайында

2018 чылдың январь 18 № 13-р Кызыл хоорай

Россия Федерациязының куш-ажыл кодекзиниң 112 чүү-гүгө дүүштүр, Тыва Республиканың Чазаның 2017 чылдың ноябрь 10-да «байырлал хемчеглерин белеткээриниң болгаш эрттирериниң талазы-биле республиканың организакчы комитетин тургузарының дугайында» 2018 чылда күрүне болгаш профессионал байырлалдарның, өөргүгүнүн, юбилейлиг хемчеглериниң чижек даңзын үүлдүгүнүп көөрүнүн дугайында» № 530-р айтышкынын үүседири-биле болгаш Тыва Республиканың девискээринге делегейниң херэеженнер хунун организастап эрттирер сорул-дугайында:

1. Делегейниң херэеженнер хунун белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле организакчы комитетти тургузар болгаш ооң составын бадылаар.

2. Организакчы комитет (Натсак) Делегейниң херэеженнер хунун байырлаарының талазы-биле хемчеглериниң планын 2018 чылдың февраль 1-ге чедир ажилдап кылгаш бадылаар.

3. Тыва Республиканың муниципалдыг тургузуларының чыгырга даргаларына сүмелзери болза:

Делегейниң херэеженнер хунунга тураскааткан хемчеглерин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле организакчы комитеттерни тургузар;

хемчеглериниң планынче уругларга болгаш аныяктарга, парның иштинде күрүнениң ээ хайгааралын хереглеп турар уругларга байырлал хемчеглерин, хостуг үе эрттирер программаларны кирип тургаш, кылдап кылгаш бадылаар;

байырлал хонуктарында эрттаткы чоннуң спирт холуктуг арага суксуннарын иже-ни кызыгаарлаар талазы-би-

ле күштүг бооп турар хоойлу-дүрүмнөр езугаар хемчеглерни хүлээп алыр;

байырлал хонуктарында хөй-ниитиниң корум-чурумунуң талазы-биле хемчеглерни хүлээп алыр;

одалга-энергетика комп-лекизиниң, социал адырның болгаш чуртталга-коммунал ажил-агый бүдүрүлгелериниң объектилеринге өрткө удур айыыл чок чорук дээш контроль-ду хандыар;

Делегейниң херэеженнер хунунга тураскааткан хемчеглерни эрттирген түңнелдер дугайында отчетту 2018 чылдың март 12-ге чедир кирир.

4. Күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органның Тыва Республикада девискээр органның, бүдүрүлгелер болгаш албан черлериниң удуртукчуларына, аныяктар организацияларына Делегейниң херэеженнер хунунга тураскааткан хемчеглерни эрттиреринге киржир кылдыр сүмелээр.

5. Делегейниң херэеженнер хунунга тураскааткан хемчеглерни белеткеп болгаш эрттирер турар үеде:

Тыва Республикада Иштики херектер яамызы республиканың девискээринге хөй-ниитиниң корум-чурумун хандыар талазы-биле немелде хемчеглерни хүлээп алыр;

Россия Федерациязының ОБЯ-ның Тыва Республикада кол эргелели Тыва Республиканың Хамааты камгалал болгаш онза байдалдар албаны-биле кады республиканың девискээринде организацияларга өрт айыыл чок чорун хандыар талазы-биле хемчеглерни хүлээп алыр.

6. Тыва Республиканың Информатизация болгаш харыл-заа яамызы байырлал хемчеглериниң планын массалыг информация чепсектеринге

парлаар, ооң чорудулгазын чырыдар.

7. Бо айтышкынын күүсел-дези дээш контрольду Тыва Республиканың Өг-бүле болгаш

уруглар херектериниң талазы-биле агентилелге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазаның 2018 чылдың январь 18-те № 13-р айтышкыны-биле бадылаан

Делегейниң херэеженнер хунун белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле организакчы комитеттин СОСТАВЫ

О.Д. Натсак — Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызы, удуртукчузу; Л.Ш. Тас-оол — Тыва Республиканың куш-ажыл болгаш социал политика сайыды (удуртукчунуң оралакчызы);

Л.К. Салчак — Хереклекчилер эргелерин болгаш кижиниң чаагай чоруун камгалаарының талазы-биле хайгааралдың федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелиниң удуртукчузу, «Россияның Херэеженнер эвилелиниң» Тывада регионалдыг салбырының даргазы, удуртукчунуң оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Л.Д. Ландык — Тыва Республиканың куш-ажыл болгаш социал политика яамызының килдис начальниги, секретары;

Р.В. Грицюк — Тыва Республиканың информатизация болгаш харылзаа сайыды;

Л.Ы. Кара-Сал — Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязының болгаш Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының иштики политика талазы-биле департаментиниң начальниги;

В.Н. Лапшакова — Тыва Республиканың Язы-сөөк чоннар херектериниң талазы-биле агентилелиниң директору;

Б.Д. Монгуш — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының бирги оралакчызы;

Т.Н. Москаленко — Тыва Республиканың Хамааты байдал актыларын бүртүкээр эргелелиниң (агентилелиниң) даргазы;

Ч.Д.Б. Ондар — Тыва Республиканың Хөй-ниити палатаның даргазы (дугуржулга

езугаар);

А.М. Потапова — Тыва Республиканың Баштыңының чөвүлекчи;

Н.Г. Потапова — Кызыл хоорайның мэриниң оралакчызы (дугуржулга езугаар);

О.В. Россова — Тыва Республикада кижиниң эрге-ажыктарының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээ (Тыва Республикада уругнуң эрге-ажыктарының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээ) (дугуржулга езугаар);

И.П. Самойленко — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) даргазының оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Т.О. Санчаа — Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыды;

А.Д. Сарыглар — регионун айыыл чок чорук департаментиниң начальниги — Тыва Республиканың Баштыңының Чазаның Даргазының Хөй-ниитиниң айыыл чок чорук чөвүлелиниң секретары;

С.Х. Сенгии — Тыва Республиканың Өг-бүле болгаш уруглар херектериниң талазы-биле агентилелдин директору;

А.К. Тамдын — Тыва Республиканың культура сайыды;

А.А. Текеев — Тыва Республиканың аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле сайыды;

О.П. Тулуш — Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязының болгаш Тыва Республиканың Чазак Аппарадының удуртукчунуң оралакчызы — организастыг болгаш документтер хандырылганың департаментиниң начальниги.

Шылгараңгай

Чорук

АМЫ-ТЫНЫН КАМГАЛААН

Дүнеки үеде солагай эриктиң дачаларына өрттенген бажының чалбыыжы-биле өрт өжүрүкчүлери демисежип турда, Кызыл хоорайның орук-патруль албанының инспекторлары полицияның лейтенантылары Радий Салчак биле Алексей Хертек айыыл болган черже автомашиналарны, кижилерни чагдатпайн хайгаарал чорудуп турда, ырак эвесте, орук ийинде бирле чүве шимчеп чыдарын эскерип кааннар. Полицейжилер маңнап четкеш көөрге, куртка эжинген, кызыл-даван, доңганындан мага-боду үжүй берген 3 хар үези оол болган. Ол дүне соок казыыр 47 градус чедип турган.

Инспекторларның бирээзи доңган төлдү кедип чораан херектээжи-биле ораагаш, патруль машиназынче кири берген. Бичии оолга дарый эмчи дузазы херек апарын билгеш, ол дугайын дежурный офицерже дыңнаткан. Демгизи дүрген дуза эмчилерин кыйгырткан. Уткуй үнген эмчи бригадазы орук ара чоруп олурган машиналыг шагдаа ажилдакчыларынга Калинин кудумчузунга-таваржы бергеш, 3 харлыг Макары республика эмнелгезинге чедире бергеннер.

Бичии оолду өрт болган бажында чурттап турар дээрзин полиция ажилдакчылары ол үеде тодараткан. Дүне бажының крышазы өрттени бээрде, 4 бичии ажы-төлү-биле удуп чыткан ава кортканындан холунга 5 айлыг өпөязын туткаш, арткан 3-5 харлыг уругларынга туттунган-на идик-хепти кедиргеш, дуза дилеп кожазынга халып чеде бергеннер. Авазының соондан кылаштап олурган 3 харлыг Макару орук ара аза берген. Кожазынга кирип келгеш, оглун ава чоктап кааш, ол-ла дораан дилээш тып чадаан. Чаяан болуп, шагдаа ажилдакчылары таварышпаан болза, ооң амы-тынынга айыыл болур турганы чайлаш чок. Ол чаш оол кызыл-даван барык 800 метрни кылаштааш, буттары доңганындан, орук ара чыдыпкан.

Сооктуң халавындан бичии оол 2-ги, 3-кү чаданың үжүглери алган деп түңнээш, эмнелгениң реанимация салбырынга чыттырган. Амгы үеде оолдун ниити байдалы чүгээр-даа болза, кезишкени эртер, кудар хан херек апар дээрзин эмчилер дыңнаткан. Ынчангаш полиция ажилдакчылары оолдун амы-тынын алыры-биле хан дужаар буянныг акцияны эрттирер турарлар.

Бичии Макарының амы-тынын алган полиция ажилдакчыларына ИХЯ-ның сайыды Александр Щур хүндүлел бижиктерни тывыскаан.

ИХЯ-ның парлалга албаны.

Бир чагаага харыы

ПЕНСИЯ ОРГАНЫНЧЕ ДЫҢНАДЫР

2018 чылдың январь 18-те «Шын» солунга үнген «Пенсиязын боду алзын!» деп чагаага хамаарыштыр Россияның Пенсия фондузунуң Тыва Республикада салбырының тайылбыры. 2017 чылдың декабрь 31-н отчету-биле республикада пенсия алыкчыларының саны 143 кижи. Пенсияның ортумак мчээли — 12353, 91 рубль.

Пенсияны төлээр чурум езугаар пенсияларны кижилер бүрүнүң билдиришкенин езугаар чакта салбырларынче база аныкталар таварыштыр чорудуп турар. Ынчангаш почта салбырларын таварыштыр 22276 кижи пенсияны ап турар, ол дээрже пенсия алыкчыларының ниити санындан алырга, 27 хуу болуп турар.

Чээли албан черлерин азы аныкталар таварыштыр 60678 пенсионер азы пенсия алыкчыларының ниити санындан 73

хуу, ооң иштинде 52124 кижиле азы 62,7 хуузу пенсиязын пластиктик картка таварыштыр ап турар.

Пенсияны тургузар, төлээр болгаш чедирери-биле билдиришкенин хамаатылар:

- пенсия хандырылганын чорудуп турар орган — чурттап турар черинде Пенсия эргелели;

- чурттап турар черинде хөй адырлыг төп (МФЦ);

- ажил берикчи;

- документтерни электрон-нуг хевирге күрүне болгаш муниципалдыг ачы-дузаның чагыс аай порталы база Пенсия фондузунуң сайты таварыштыр чорудуп болур.

«Камгалалдыг пенсиялар дугайында» № 400 Федералдыг хоойлунуң 21 чүүлүнүн 13-кү пунктузунга дүүштүр камгалалдыг пенсияның чедирелгези пенсионер кижиниң күзээнин езугаар чээли (банк) албан черинде пенсионерниң адынга ажиттыгана агар санче, почта

болгаш пенсия чедирелгезин чорудуп турар оон-даа өске организациялар таварыштыр пенсионер кижиниң бажынынга чедирер азы болза чедирелгени чорудуп турар организацияның кассазын таварыштыр чоруп турар.

Олышкыш кырында айыттыгана Хоойлунуң 21 чүүлүнүн 19-кү пунктузун езугаар камгалалдыг пенсия пенсионерниң күзели-биле бүзүредилге бижик-биле төлеттинип болур.

Бир звес пластиктик картказын чидирип азы төрелдеринге берип алган таварышталарда, пенсия алыкчызы пенсия чедирелгезиниң хевирин өскерттириниң дугайында — почтадан банк азы банкыдан почта таварыштыр — билдиришкенин чурттап турар черинде Пенсия эргелелинче кирип болур. Шак бо арга-биле улгады берген ада-иезиниң акша-хөреңгизин мөлчүп чоруур төрелдериниң

бузурукчу оруун дуглап болур.

«Пенсиязын боду алзын!» деп чүүлдүн авторун чагаада бижиттинген пенсионерниң дугайында медээни чурттап турар черинде Пенсия эргелелинче дыңнадыр дилеп тур бис. Олышкыш мындыг таварышта пенсияларны чурттап турар черинде Пенсия эргелелинче, Кочетов, 18-те Пенсия фондузунуң Тыва Республикада салбырынче азы 9-60-60 дугаарлыг «изиг» шугум таварыштыр дамчыдарын дыңнадып тур бис.

РПФ-тиң Тыва Республикада салбырының парлалга албаны.

Бистиң интервьюс

Амгы сайзыраңгай үеде эртем-билиг чедип алыр дээн оолдар, уруглар бөм-бүрзектиң кайы-даа булуңунче Кыдатче, Моолче, Америкаже, Японияже... чоруп турар. Бистиң Тыва-дан база даштыкы чурттарда өөренип турар аныктар бар. Оларның бирээзи, Пекинде студент кыс Сурунмаа Нурзаттан сонуургаан айтырыгларымны салдым.

— Кыдат дээрже делегейде эң-не сайзыраңгай чурттарның бирээзи болгай, черле аңаа өөренип күзөлдиг турдунар бе, Сурунмаа Эресовна?

— Мен школага өөренип тургаш-ла, Кыдат деп улуг күрүнени сонуургаар турдум. Оларның меңээ тывызыксыг бижиктери (иероглифтери), культуразы, шаандан бээр сайзырап келген төөгүзү дыка-ла солун болган. Ортумак класстарга Азия чурттарын сонуургап эгелээн мен. Оон 10 класстан тура даштыкы дылдарны өөренип эгеледим. Ада-ием мени дыка эки деткип, даштыкы дылдар өөрениринге херек ном-дептерни садып бээр, башкылар-биле дугуржуп берип турган. Кызылдың №5 школын 2016 чылда дооскаш, кайы хоорайга өөренирин ада-ием-биле сүмөлешкен мен. Интернеттен Кыдаттың төвү Пекин хоорайда өөредилге черлерин көрүп олургаш, амгы өөренип турарым университетти шилип алган мен. Ынчалза-даа ол даштыкы чуртка студентилер бээрин бодаптарымга, мээң мурнумга эвээш эвес айтырыглар туруп келген, "Мындыг улуг хоорайга канчап өөренип мен? Кыдат чон-биле канчаар чугаа солчур мен, дыл билбес кижиге? Кыдат дылды өөренип шыдаар мен бе азы шыдавас мен бе?" — дээн бодамдарымны авам-ачамга чугаалаарымга, "Ажырбас, каяа-даа өөренип шенээринден корткан херээ чок. Бир эвес күзелиңни чедип албас болзуңза, элээн чылдар эртерге, хей-ле шенеп көөр турган мен дээш хомудаар сен. Кандыг-даа бергелерни ажып эртип чорааш, эртем-билигни чедип алыр чоор. Эң-не кол чүүл дээрже, өске улусту ажа бээр эвес, кижиге бодун удуп алыры" — деп мени хей-аът кирип чагаан. Авам Полина Ивановна, ачам Эрес Дондукович кайызы-даа башкы мергежилдиг.

ПЕКИНДЕ ТЫВА СТУДЕНТИЛЕР

Сурунмаа Нурзат өөрлери-биле Пекинде.

Оларның деткимчези-биле сентябрь айның эгезинде өөренип дээш, Пекинде аъттаныпкан мен.

— Пекинде өөредилгеңер дугайында номчукчуларга таныштырып көрүңер.

— Мээң өөренип турарым Пекинниң Каттышкан университети (Пекинский Объединенный университет) улуг өөредилге черлериниң бирээзи. Бо хоорай-биле баштайгы таныжылгам аэропорттан эгелээн. Аэропортка аай-дедир шуужуп турар кандыг-даа омак-сөөк улусту көрдүм. Пекин — мээң көрүжүм-биле дыка-ла чараш, делгем, сайзыраңгай хоорай чорду.

Тывадан бо университетте Ай-Херела Санчыл деп эжим-биле кады өөренип турар бис. Бакалавр чадазынга 4 чыл өөренип. Туризм факультетинге өске чурттарның уран чүүлүн, езу-чаңчылдарын өөренирге, меңээ солун. Чогул туризмни сонуургап өөрени бээрже, берге эвес. Ынчалза-даа өске даштыкы дылга өөренирге, белен эвес. Сөстөрү очулдурга, номчуур, чаңгыс эвес катап бижээш, сактып алыр апар. Оон ыңай мээң таныырым тыва студентилер Айдысмаа Килик,

Начын Саая, Айсель Товуу аңгы-аңгы университеттерде өөренип турарлар. Пекинде болгаш өске-даа хоорайларда тывалар эвээш эвес. Делегейниң берге дылдарының бирээзин өөренип турар кызымаккай студентилерге чоргаарланыр чордум. Баштай өөренип чеде бээримге, кичээлдер шупту кыдат дылга эгелээн. Бир хүнде ийи-ийи дөрт кичээл болур. Суббота, улуг-хүн дыштаныр хүннер. Бистиң башкыларывыс шупту кыдаттар. Олар өскээртен келген студентилерге кичээлдерни англи дылга эрттирип берип турду. Бо башкыларның аңгы омак-сөөктүг сургуулдарга өөредир тускай методиказы бар. Даштыкы чурттан келген студентилерге эге дээрзинде кыдат дылды өөренирге, черле берге болур. Ынчалза-даа сонуургалдыг болгаш чүткүлдүг улус дораан шиңгээдип аптар.

— Россияның өске хоорайларындан уруглар бар бе? Өске чурттардан келген нация эштериңер Тыва деп чуртту билир боор-дур бе, Сурунмаа?

— Мээң өөренип турар черимде Россияның өске хоорайларындан студентилер база

бар. Улуг-хүннерде кады Пекин хоорайның чурумалдыг онза чараш булуңнарын кезиир чаңчылдыг бис. Оон ыңай мээң-биле кады Япония, Корея, Таиланд, Америка, Австрия, Германия, Индонезия, Мексика, Казахстан болгаш өске-даа күрүнелерден келген оолдар, кыстар өөренип турар. Оларның культуразын, төрзөн дылын бичии билиптер апарган мен, бир талазында, ол меңээ ажыктыг.

Кады өөренип турар эштеримден Турцияның Измир деп хоорайдан келген түрк оол Тываны билир болду. Ол бир хүн менден: "Кайыын келген сен?" — деп айтырарга, «Тывадан келген мен» дээримге, ол дораан «Кызыл» — деп чугаалады. Ындыг улуг күрүнеге бистиң бичии Тывавысты билир кижиге бар боорга дыка өөрзөн мен. Оон ыңай база мындыг солун таварылга болган. Бир хүн япон уруг мээң төрзөн чуртумну сонуургап айтырган. «Россиядан келген мен» — дээримге, республиканың адын база сонуургап олурар. Чугаалажы-чугаалажы кээримге, Тываны Азий диптиң төвүнде турар деп билир болду. Ашпас хүннүң чуртундан келген өңнүүм база

Тываны билир боорга, гадаан мен.

— Удавас Шагаа байырлалды канчаар рип турарын сонуу көөр силер бе?

— Кыдаттар, шынап-ла солун чон. Мен баштың-биле чугаалажып турдум. Бир ай эрткен белем домактарның билип эгелээн мен. Куазып каан бижиктерни тар апаргаш, дыка-ла мен. Өске нациялыг кижилерге чугааланы бээр дыка амыраар, ботта дораан дузалажырын кылат.

Кыдаттарга Шагаа дээн кол байырлал болур. Кыдаттарда өөренип, турар кыдаттар шупту келир. Шагаа хүннерин эрте бажың-балгадын арыглаар, бурганнарга артыжаныр. Кежээки үеде баазын өңнерлиг отчуга чазылдырар чаңчыл, отчугаштарның утказы багай чүүлдерни сывы рудар, өг-бүлө бүрүзүн а эргип чорзун дээн утка улус уруг-дарыынга бол кижилеринге кызыл өң хавыңга акшаларны белекке бээр чаңчылды мен Пекинде ийи дуга өөренип тур мен. Дышт Шагаа айында таваржы Тываже чанып кээп турд көрүжүм-биле Шагаа кыдаттарның эң-не о бедик деңгелге демд байырлалы-дыр. Олар б тер ышкаш буддистер тыва чоннуң шагаалаа колдуунда-ла демей.

Бир-тээ, Кыдат чуртунда бол, таныштырып турганымда, Пекинде тыва өмүнээзинден чонувуск байырлалын таварыштыралды, аал-оранынга, ар нувуска аас-кежикти күзө

— Черниң ыраандан синмейн, бергелерден данмайн, өөренип чеде Пекинниң тыва студентилерге улуу-биле четис. Удавас моорлап Шагаа байырлалы-бил херээңер чогул, эртем же орууңар ак болзун!

Ася ТИ
чугаал
Чурукту хуу архивте

АРЫН-НУУР ЧОК ПОЧТАЧЫ

Хамаатыларның социал төлевирлерин самчыгдап турган почтачыны кожуун прокуратуразы илереткен.

Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунуң Кызыл-Даг сумузунуң харылзаа салбырының эргелекчизи турган Чойганмаа Адыг-болду РФ-тиң КК-зиниң 160 дугаар чүүлүнүң 1-ги кезээ-биле (өскениң өңчүзүн самчыгдааны дээш) база 2-ги кезээ-биле (хамааты кижиге когарал чедирип, өскениң өңчүзүн самчыгдааны дээш) буруудаттырган.

Истелгениң түңнелинде илеретингени болза, Чойганмаа Адыг-оол 2015 чылдың январь 1-ден июль 25-ке чедир Бай-Тайга кожуунуң Кызыл-Даг сумузунуң харылзаа салбырының эргелекчизи болуп ажылдап тургаш, парлалга чагыдылгазының 37 муң 388 рубльди бузуруп алган. Ол-ла үе иштин-

де «Россияның почтачы» федералдыг күрүне албан чериниң барааннарын саткан 18 087 рубльди бодунче ажылгаан. 2015 чылдың июнь 15-те Чойганмаа Адыг-оол назы четпээн кижиге хамааржыр 2015 чылдың май, июнь, июль айларының 20910 рубль түңнүг социал төлевирлерин болгаш пенсиязын оорлаан. Оорлап алган акшаларын бодунга ажылгаан.

«Россияның почтачы» федералдыг күрүне албан чери бараанының өртзөн хамаатыларга бодунуң агар санындан дуглап берген болгаш ук когаралды Ч.Адыг-оолдан тыртарының дугайында билдиришкени кириген.

Байдалдың түңнели-биле шүүгү чери Чойганмаа Адыг-оолду кылган үүлгедиглери дээш 300 шак дургузунда ажыл кылырын дааскан. Оон аңгыда «Россияның почтачы» федералдыг күрүне албан чериниң билдиришкенин хандырып, буруулуг кижиден 50 834 рубль

түңнүг материалдыг когаралды төлээр кылдыр шиитпирлээн.

Буян ДЕМДЕК,
Бай-Тайга кожуунуң прокурору.

«УРАЛ» ЕНИСЕЙ ЫНДЫНЧЕ...

Прокуратура хыналдазының түңнели-биле 2 млн ажыг рубль өртектиг муниципалдыг эт-хөреңгини хоойлу езугаар эвес хуужутканының дугайында кеземче херзэн оттурган.

Тыва Республиканың Тожу кожуунуң прокуратуразы муниципалдыг эт-хөреңги башкарылгазының дугайында хоойлуларны кожуунуң чагырга чери канчаар сагып турарын хынаан.

Тожу кожуунуң чагырга чери 2011 чылдың майда «УРАЛ-3255-0010-59» деп машинаны алган турган. Ол 2017 чылдың январь 1-ни-биле 2 млн 182 муң 500 рубль өртектиг.

Прокуратура хыналдазының соонда

Прокурор хыналда

илерээни болза, 2017 чылдың майда ол машинаны кожуун чагыргазын мурнунда турган даргазы бодунга алган болган. Ынчангаш ону Тожу кожуунуң девискээринден үндүрүп апарган.

Тожу кожуунуң моон мурнунда даргазының ажыл-чорудулгазының КК-зиниң 160 дугаар чүүлүн кезээ-биле (улуг хемчээлдиг матдыг түңнү бодунче шиңгээткени кем-херек үүлгедиишкини болган херекти оттурган).

Кожуунуң прокуратуразының да материалдарын процессуалдыг пир үндүрери-биле истелге органдары дамчыткан.

Кызыл кожуунуң иштики тер килдизиниң истекчилер хыналдазының түңнели-биле кем болганы дээш кеземче херзэн оттурган.

Тожу кожуунуң прокурор хүлээлгезин күүседип

Мөөрей

ЧУРТТАЛГАНЫ ЧУРУП ЧОР МЕН

Мөөрейниң тергилеңчизи Анастасия Оплу.

Январь 31-ниң хүнүнде Туризм өвүнгө Н.Н. Рушеваның төрүттүнгөн үнүгө тураскааткан "Чуруп турар улузунуң чуртталгазын чурттап чор мен..." деп бүгү делегей чергелиг чурул-а мөөрейиниң шаңналдыг кезээ-биле өргөлөшпүр ооң киржикчилериниң уруктарының делгелгезиниң байырыг ажыдышкыны болуп эрткен. Ук мөөрейни 2017 чылдың январь айда уруглар чурукчулар 65 харлаан оюнга тураскаадып бир-ле дугаар эрттирген. "Чылын ийи дугаар эртип турары бо. Чуруп турар улузунуң чуртталгазын тап чор мен..." деп делегей чергелиг мөөрейинге бо чылын бүгү Тываның 4-чөөк кожууннарында суурлардан ажыдышкыны Моол курунениң Убса-Нуур уругларның уран чүүл школаларының киржикчилери биле 244 бичи болгаш элээди урукчулар киришкен.

Рушева аттыг уругларның уран чүүл азының өөреникчилери онза чарашы-самын чыылганнарга бараалгатканда, ук школаның директорунуң

хүлээлгезин түр када күүседип турар Наталья Гесева мөөрейниң киржикчилеринге болгаш чалаттырган аалчыларга байыр чедирип, Надя Рушеваның допчу намдарын, ооң кыска назынының дургузунда чурасан ажылдарының дугайында көрүкчүлерге таныштыргаш, делгелгениң болгаш мөөрейниң байырлыг кезээ ажыттыгын деп чарлаан.

Мөөрейниң киржикчилеринге шаңналдарны тыпсыры-биле Кызылдың кадет училищезиниң чурулга салбырының башкызы Уран Сааяны чалаан. "Чечектер делегейи – онза оран" деп номинацияга 5-8 харлыглар аразына үшкү черни Н. Рушева аттыг уран чүүл школазының өөреникчизи Чайзат Монгуш, ийигизин ыраккы Каа-Хем суурда "Малышок" уруглар садының төлээзи Мария Машкевич, биргизин Ак-Довурак хоорайның уран чүүл школазының өөреникчизи Айслана Сарыглар чалаан алган. Ук номинацияга 9-12 харлыглар аразына Шагаан-Арыгның уругларның уран чүүл школазының өөреникчизи Саян Данзын шылгараан, ийиги черге Улангом хоорайның уругларның уран чүүл школазының өөреникчизи Гэгээчээ

Алтанөлзей, үшкүзүңге Чадаана хоорайның уругларның уран чүүл школазының өөреникчизи Каа-Маадыр Ооржак тус-тузунда төлөптүг болганнар.

Кызылдың Н. Рушева аттыг уран чүүл школазының танчы-сам болгаш ыры салбырларының өөреникчилери солун оюн-көргүзүүн бараалгаткан соонда, шаңналдар тыпсыры-биле А.Б. Чыргал-оол аттыг уран чүүл колледжиниң чурулга салбырының башкызы Надежда Двадцатова чалаан.

"Мээң өг-бүлөм – мээң ораным" деп номинацияга 9-12 харлыг чурукчулар аразына үшкү черни Н. Рушева аттыг уран чүүл школазының өөреникчизи Аранчына Комбу, ийигизин ыраккы Каа-Хем суурнуң уругларның уран чүүл школазының өөреникчизи Ксения Кыргыс, биргизин база-ла Каа-Хем суурнуң школазының өөреникчизи Дарья Резаева чалаан алган. А "Кижилер – ангелдер" деп номинацияга Н. Рушева аттыг уран чүүл школазының өөреникчизи Анна Тавокина тиелекчи болган. Ук школаның өөреникчизи Ульяна Федорова биле Каа-Хем суурнуң уругларның уран чүүл школазының өөреникчизи Яна Дудуп ийиги, үшкү черлерге төлөптүг болган.

Чурулга мөөрейиниң "Найдан – мөңгөде дириг" деп номинациязынга бичи бөлүктүң киржикчилериниң аразына бирги черни Н. Рушева аттыг уран чүүл школазының өөреникчизи Сүлдө Достай-оол, ийигизин Улаангом хоорайның уругларның уран чүүл школазының өөреникчизи Агиймаа Лхагва, үшкүзүң Н. Рушева аттыг уран чүүл школазының өөреникчизи Екатерина Лавренова чалаан алган.

Мөөрейниң шаңналдыг черлеринге төлөптүг болган эш-өөрүңгө хөгжүмнүг байыр чедирип, Надя Рушева аттыг уругларның уран чүүл школазының гитара класының өөреникчилери Доржу Дамчан, Ценд-Аюш Доңгак база Серен Наксыл-Доржу орус улустуң "Ой да ты, калынушка" деп ырызын бараалгаткан. Ооң соонда чурулга мөөрейиниң дээди шаңналын тыпсыры-биле Россияның Чурукчулар эвилелиниң Тывада салбырының даргазы Шой Чурук сценаже үнүп келгеш, Чаа-Хөл кожуунуң уругларның уран чүүл школазының өөреникчизи Анастасия Оплуга тыыскан. Настяның авазының авазы сурагы даш чонукчузу чораан кижидир. Бодавыже, кырган-авазының ус-шевер салым-чаянын уйнуу салгап алган чадавастыр.

"Бо мөөрейге Анастасия "Кырган-авам биле кырган-ачамның аалы", "Ада-иемнің кудазы" база "Азас хөлдүң алаң-тос чечектери" деп үш ажылын кириген. Настя беш харлыындан тура-ла чуруттунуп эгелзэн. Ооң чурууру бир онзагай, чуруктары ханы утка-шынарлыг болурун эскеринчел көрүкчүлөр эндевес..." – деп, Чаа-Хөл кожуунуң уругларның уран чүүл школазының чурулга салбырының башкызы Олимпиада Шомбул чугаалады.

Энир чылын бир дугаар болуп эрткен мөөрейге чүс ажыг, ийи чүс хире оолдар, уруглар киришкен болза, бо чылын оларның саны оранчок көвүдөп келгени өөрүнчүг. Надя Рушеваның чырык адынга болгаш төрүттүнгөн хүнүгө тураскаадып, чыл санында эрттирип турар чурулга мөөрейи үе эрткен тудум улам сайзырап, аңгы-аңгы даштыкы чурттарның бичи болгаш элээди назылыг чурукчулары хөйү-биле кирип, оларның аразындан атсурагыг, алдар-аттыг кижилер үнүп келир дээрзинге идегел улуг.

Эрес КОЛ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Сөстөн бериңерем

МЭЭН САНАЛЫМ

Экии, хүндүлүг редакция! Мен силерге улуг идегел-биле бо чагааны бижи олур мен. Чүгө дизе бо чылын тываларның эң ынак оюну – аът чарыжын эрттирип эгелзэнден бээр 25 чылын демдеглээр. Ооң эртип келген төөгүзүңгө хая көрнүп, ол чарышты кымнар эгелзэн, кымнар үлүг-хуузуң кирип турганын бодумнуң бодалым-биле илередип көрөй.

1993 чылда Чөөн-Хемчик кожуунуң Хайыракан сумузунуң ус-дарган оолдары: Чачыр-оол, Николай, Даниил, Мерген, Олег, Эрес, Кежик база кожуунуң аът спортунуң федерациязының даргазы Валерий Дас-оолдун удуртлугу-биле эгелзэн. Бо оолдар боттарының шеверлээн чүгөн-чулары-биле 3 улуг, 3 аныяк аъттарын шаңнап-мактап, чарышты бедик деңгелег эрттиргенер. Үш чыл иштинде Хайыракан сумузунга эрттиргеш, оон кожуунуң суурларынче, элчээ кээр, Чадаана хоорай 2006 чылда башкарып эрттирген. Амгы үеде бо аът чарыжы мырыңай республика чергелиг апарган. Кожууннар аразында шилчип чоруур кубокту уран-шевер оолдар Каа-Болат (Хайыракан), Аян Ондар (Чадаана) кылып белеткээш, Чөөн-Хемчиктиң аът федерациязының даргазына байырлыг езу-биле шилчидип бергенер. Оларның кылган ажылы республика чергелиг аът чарыжының шилчип чоруур кубогу болуп, төөгүгө арткан. Аът спортунуң сайзыралына бистин Хайыракан сумузунуң ус-дарганнары, малчыннары, аътка ынак оолдары шупту үлүг-хуузуң киригенине чоргаарланып чоруур мен.

Ол ышкаш 1980 чылдан 2006 чылга чедир Чөөн-Хемчик кожуунуң аът спортунуң федерациязын удуртуп келген Валерий Дас-оолдун база үлүг улуг, ол үениң дургузунда аът спорту республика чергелиг кылдыр сайзыраан. 1996 чылда Тываның бирги Президентизи Шериг-оол Ооржак баштай «Аъттын бүрүн херексели болгаш мунукчуңуң тыва национал идик-хеви» деп көрүлдени чарлаан. Ол көрүлдө 1996-дан 2005 чылче кожуунуң адын камгалап, Аида деп уруг кирип, шаңнадып келген.

Бо чылын аът чарыжының 25 чыл болган байырлаын эрттирер деп турары онзагай. Ынчангаш Чөөн-Хемчик кожуунуң чагырга даргазы, ТР-ниң Аът федерациязының даргазы Таймир Сарыгларга сүмелээрим болза, аът спортун удуртуп келген Валерий Дас-оолга база Хайыракан сумузунуң ус-дарганнары Олег Ооржак болгаш үстүндө адын бижээним оолдарга, аът спортун ол хире сайзырадып, үлүг-хуузуң киригени дээш алдарлыг аттардан тыпсып, үнелеп көрзе деп саналдыг мен.

Оон ыңай онзалап демдеглээрим, 2017 чылдың ноябрьда «Шын» солунга Валерий Дас-оолдун «Эки аът ээзин каастаар» деп чагаазында 1950, 1960, 1970 чылдарның чылгычыларының дугайында болгаш аът мунукчуларына сүмелерни бижээни дыка эки ажыктыг-дыр.

Чечекмаа ЧАЧЫР-ООЛ.

Хайыракан суур,
Чөөн-Хемчик кожуун.

Н.Рушеваның төрүттүнгөн хүнүгө тураскааткан II мөөрейге шылгараан киржикчилери.

Бөгүн «Шынның» аалчызы – уругларның «Сылдысчыгаш» солуну

УРУГЛАР БИЖИП ЧЫРЫДАРЫНГА ЫНАКТАР

Сукпак ортума школазының өөреникчилери тыва дыл, чогаал кичээлдеринде боттарының бижип алган ажилдарын «Шын» солунуң номчукчуларыңа бараалгадып тур.

Бо школа республикада эки ажилдыг школаларның бирээзи. Ынчанга уруглар боттарының школазынга чоргаарланып, ынак башкыларының дугайында база бижип турарлар. 2018 чыл — школаның юбилейлиг чылы болганда, школа дугайында, ында эртип турар янзы-бүрү хемчеглерни чырыдары чугула дээрзин уруглар чөптүү-биле билип турарлар.

Бодум башкы ажылындан аңгыда, сеткүүлчүлөр бөлгүмүн база эрттирип турар мен. Биске кээп, арга-дуржулгазын солчуп, кичээлдерни эрттиржип турар хоочун журналист башкы Светлана Байыровна Данзын-оолдун чагыг-сүмелери халас барбаан деп бодаар мен. Школага кандыг-даа байырлыг хемчег болурга, ону уруглар дораан демдегеп бижип ап турары чаңчыл апарган. Ылаңгыя Башкылар хүнүндө башкыларыңа, Авалар хүнүндө иелерге тураскааткан чогаадыгларны, «Төлөвилелдер көрүлдөзи-2017» деп кожуун чергелиг мөөрейниң, школазының, эш-өөрүнүң дугайында бижип турары солун болгаш чаптанчыг. Ам оларның чүгле кезик чамдызын таныштырар-дыр бис.

Саяна САРЫГЛАР,
тыва дыл, чогаал башкызы.

ЧАРАЖЫН МАГАДААН МЕН

2017-2018 чаа өөредилге чылы-даа эгелзэн. Уруглар каткы-хөгүг школаже чоруп турарлар. Мен база белеткел алган чөчээмни туткаш, школамче өөрүшкүлүг басыптым. Школага чедип келгеш, башкыларымның чаражын магадап ханмаан мен. Шупту чаңгыс аай хевин кеткен, омак-хөгүг бисти уткуп турлар.

Башкыларның карактарында өөрүшкү чайнаан, бистерге солун класс шактарын эрттирип, чаа өөредилге чылы-биле байыр чедирдилер. Бо бүгү дүүн чаа болуп турган дег сагындырза-даа, айлар эртип, ам өөредилгениң эң узун улдуну эгелзэн. Мен школамга, башкыларымга кезээде чоргаарланып чоруур мен. Бистиң школавыстың доозукчулары шупту эртем-билиглиг ажилдап чоруур. Бисти эртем-билигге өөредип чоруур школавыстың эт-хөрекселдеринге камныг болуп, башкыларны хүндүлөп чоруулуңар!

Азлита ХЕРТЕК,
6 «в» класстың өөреникчизи.

УЛУГ АЖЫЛ

Башкыларны «ынак, ынак эвес башкым» деп аңгылап шыдаас мен, чүгө дээрге олар шупту бистиң ынак башкыларывыс. Олар өөреникчилерни эки кижилер кылдыр кижизидип, өөредип турары дээрге, канчаар-даа аажок улуг ажыл. Эң-не кошак, тенек өөреникчини безин эки киж болзун деп күзөп, өөредип турарлар.

Мээң өөренип турарым Сукпак школазы өөредилге, спорт-даа талазы-биле республикада эң-не шыырак школалар санында. Школамга, башкыларымга экини күзөп, эң-не эки угаанныг, чурумнуг өөреникчилерлиг болурун күзөдим. Школамны эки доозар дээш кызар мен.

Оолак СҮГЕ,
8 «д» класс.

ХУЛУМЗУРУГ ЫРАВАС

Суурувуста ийи школа бар. Мен бо чылын Сукпактың эге школазындан улуг школаже, 5-ки классче шилчээн мен. Бисти улуг школага уруглары ышкаш хүлээп алган башкывыс – Кара-кыс Каң-ооловна Саая. Башкывыстың биске ынакшылы ооң карактарындан көстүп турар. Башкывыстың хүлүмзүрүү, чылыг көрүжү бистерге эң эргим.

Эгезинде улуг школага келгеш, бергедежил, аайын тыппайн турган бис. Башкывыс биске чагыг-сүмезин берип турган. Кара-кыс Каң-ооловна чараш, оожум бүдүштүг башкы. Ооң кичээлдерин дыка солун. Чаңгыс-даа кичээл өскөлөрүңе дөмөйлөшпөс. Мен башкымның кичээлин хүннүң-не манап олурар мен. Ынак башкымга ам-даа хөй чыл ажилдаарын, арнындан хүлүмзүрүг кезээде чиптес болзун деп күзээр-дир мен.

Рашмит ОНДАР,
5 «б» класс.

МЕРГЕЖИЛЧЕ ОРУК

Школаны доозуп алырыңа чедир хөй эвес үе арткан. Шылгалдаларга белеткенип, башкыларывыстың чагыг-сүмезин

дыңнап турар бис. Амдыгааштан эгелеп киж болдунга келир үеде ажыктыг мергежилди шилип алыр жүрлүг.

Биске психология башкызы Урана Чараш-ооловна Янзаттың эрттирип турары «Мергежилче орук» деп кичээлдерин кончуг ажыктыг. Дыка хөй өөреникчилер шын эвес шилилге кыпгаш, өөренип шыдавайн турар. Ол дугайында биске чагып чугаалап, киж бүрүзүңге сонугалдарыңа тааржыр, келир үеде ажилдап шыдаары мергежилди шилип алырын сүмелеп турары биске ажыктыг.

Анастасия КУУЛАР,
9 «г» класс.

ШИИЛЕР КӨРГЕШ...

Театр баары бистиң чаңчылывыс апарган. 5 дугаар класстан тура, башкывыс Саяна Владимировна Сарыглар театр культуразыңа бисти өөредип, чаа шиилер болурга-ла, көөрүн сүмелээр. Ылаңгыя өөренип турарывыс чогаалдарны театрдан көрүп алырга, биске дыка ажыктыг. «Ромео болгаш Джульетта», «Хайыраан бот» ышкаш шиилерни көргөш, дыка сонугаан бис. Кандыг-даа шиини көргөш, албан сайгарып чугаалажыр бис.

Чоокта чаа «Чадаган» деп шиини дыка сонугап көрдүвүс. Чадаган деп хөгжүм херекселениң дугайында билбес улус бар болган. Ону шииден көрүп билип алганывыс эки болду. Театрже өөреникчилер албан баарын күзээр бис. Театрже баарда, канчаар кеттинерин, бодун алдынарын, олутка канчаар олурарын шуптузун башкывыс тайылбыр-

лап берип турар. Театрже шуптуруңар!

Ариана,
9 «б» класс.

«ТӨЛЕВИЛЕЛДЕ КӨРҮЛДЕЗИ-2017»

Декабрь 11-де «Төлөвилелдер көрүлдөзи-2017» деп Кызыл школаларының 5-7 класстары дарының аразыңа тыва дылга мөөрей болган. Аңаа бис лавыстың өөреникчилери конкейлиг киришке, шаңналдыг алган. Төлөвилел кылыры бе бистиң башкывыс Саяна Влад Сарыглар өөреникчилерин төлөвилелди канчаар кылы сүмелеп турар.

«Аас чогаалы – эртинне ба деп 5 «б» класстың төлөвилел шынарлыг, солун болган. М аажыдышыкынын олар кылган ду ырлап ыдар аян-биле Сер шаңналдыг черни алган. Чылд турар төлөвилелдер көрүлдө даа киржир бис.

Мен бодум Салим Сүрүн-оо рактар дугайында маргылы тоолунга төлөвилелди ту ийиги черге төлөптуг болду төлөвилел кылыры кончуг сол Дыка хөй ажыктыг чүүлдерни дым. 6 «б» класстың өөреникчизи Шойгунуң «Сөс каттыжышк деп төлөвилелдин бодум дыка дым.

Ооржак С,
5 «б» класс.

Чагыдылгаже кыйгырыг!!!

ХҮНДҮЛҮГ АДА-ИЕЛЕР, КЫРГАН-АВА,
КЫРГАН-АЧАЛАР, АКЫ-УГБАЛАР,
БАШКЫЛАР БАЗА «ШЫН» СОЛУННУҢ
НОМЧУКЧУЛАРЫ!

Өзүп орар салгалывыс — бичии чаштарның төрзэн дылының эгээртинмес байлактарының суртаалчызы, сагыш-сеткилиниң, бодалдарының сүмелекчизи, уран чогаалдың кокпазынче баштайгы

исти изеп бээр деткикчи, ынаныштыг шынчы өңнүү — «Сылдысчыгаш».

Уруглар боттарыңа эң-не чоок хамаарылгалыг «Сылдысчыгажын» доктаамал номчуп чоруур болза, төрзэн тыва дылы-биле, тыва чонунуң чаагай чаңчылдары, культуразы-биле кезээде тудуш чоруур.

Ынчанга силер бүгүдени республикада дың

чаңгыс уруглар солуну «Сылдысчыгашты» чылда чагыдылгазыңа деткимчеден келтирер уругларыңарга, уйнуктарыңарга, дунмалар өөреникчилериңерге солунну чагыдып билир кыйгырып тур бис, хүндүлүг номчукчу!

«СЫЛДЫСЧЫГАШ» СОЛУННУҢ
ЧАГЫДЫЛГАЗЫНЫҢ ӨРТЭЭ:

Почта таварыштыр:

Чартык чылда — 452 рубль 46 көпеек.

Кварталда — 226 рубль 23 көпеек.

1 айда — 75 рубль 41 көпеек.

Редакциядан боттары кээп алыр кыйгырыг чыгыдар болза:

Бүдүн чылда — 416 рубль 00 көпеек.

Чартык чылда — 208 рубль 00 көпеек.

Кварталда — 104 рубль 00 көпеек.

1 айда — 32 рубль 00 көпеек.

«Сылдысчыгаш» со

редколл

«ШЫННЫҢ» почтазындан

Мөзү-бүдүш темазы

ХҮН
ЧАҢГЫС ЭВЕС

Мөңгүн-Тайганың агаар-бой-дузу шириин, чайы кончуг се-ринин, оран-на болгай. Маңаа соокка шыдамык, эрестиг, тура-соруу бедик кижиле мал малдап, оларны тудуп шыдаар.

Өске кожууннарда ышкаш, тараа, таа тарывайн турар бис. Малчын таа тайганың тайгазынга чурттаар, таа херектиг байдалда суурже ки-сагыш-сеткилди амыратпас чүүл-сук, арагалаашкын, маңгысталчак. Чаңгыс кадай кижиниң азырап, туруп алган малын канчап оорлап апаар чүвөл?

Шаанда тыва кайгалдар чер-тундан мал оорлапас, чаш төлдүг, кында тын сөөрткен, чеңп, аргам-лыг мал оорлапас дээш өске-даа дүрүмнерлиг турган.

Бо чүүлдү бижиир ужурум болза, мөңгүн-Тайга кожууннуң Мугур-Аксы да Кызыл-Хая сумузундан хөй чылгы кижизиле 36 баш мал) чиккени-ле бижиир ужурга таварыштым. Ооң ичинде 23 мал чаш кулунчактыг, 13 мал чарыш аъттары. Ол оорларны ие ки-ле төрүп каан чүве ыйнаан, олар орден дүжүп, чер алдындан союп келбээн. Кулун, чаваалыг малды мугур-Аксы чоогунда Оваа-Баары деп чурттап оран назы-хары улгады-рган, кара чааскаан мал малдап оор-ава кижиниң өдзөндөн алгаш-кан.

Чаңгыс кадай кижини базынчак-ап, ооң кодын карарты оорлап оор-арлерни кандыг эр кижиле дээ-п? Кожуун, суму бүрүзүндө томуй-ткан чагыргалыг, депутаттарлыг ревисте, оорлар-биле демисел рудуп албас байдалывыс чегенчин, паранчынын. Бойду халавындан-тен мал-маганның дуюн оорланып-лааш тургузары – ат-алдар эвес-тир. а кижиниң оолдары эртип, мындыг-аа оруктуг, доң баарлыг боор бе, аа оолдар, арын-нүүрүңер бодап-үңер!

Аня ИРГИТ.
Мугур-Аксы суур.

Кызыл хоорайның Хоочуннар бажынында чыдар, караа көрбес, бирги бөлүктүн инвалиди-даа бол-зумза, тыва радионуң орус, тыва дылдарда дамчыдылгаларын дың-нап, тыва чазактың губернатор телевилелдерин, ылаңгыя «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг», «Инек — чем-герикчи малым» деп телевилелдерни чүүлдүгүнүп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун аныяк малчын-нарга деткимче берип турарын сетки-лим ханызындан деткир-дир мен.

Караам чеже-даа көрбес болза, «Аныяк турган болза ам-даа малчыннаан болзум-за» деп, хей-аадым көдүрлүп, аныяктарның тура-соруун деткип, мал кадарып чорааш, кожумактап чорзуннар дээш, чаа үениң малчыннаарыга таарыштырган кожамык-биле ажил-ижин деткип ор мен. Тыва кижиле ыр-шоорлуг, омак-хөглүг, берге үелерде деткижип билир, эп-сеткиливис чаагай чон болгай бис. Ырлап чоруурга, хей-аады бедик болур.

Эки кижиле дугайында

МЭЭҢ КУДАМ

Эки кижиле, үлегерлиг ада, кудам дугайында бижикседим.

Мээң кудам Виктор Дозурашович Он-дар Сүт-Хөл кожуунуң Хөр-Тайга суурда чурттап, ажилдап турар. Дыка хөй чылдар дургузунда Ишкин ортумак школазының ажил-агый эргелекчизинге пенсияже үнгүже чедир ажилдаан. Школань септелгезин, өөредилге эгелээр мурнунда-ла, дыка-ла эки шынарлыг кылдыр кылдырып каар. Ажилдап чораан үезинде хөй шаңнал-макталды ап, мактал бижиктер-биле удаа-дараа шаңнадып чораан.

Кудамның кады төрзөннери хөй, өөр-өнер аймак чүве. Ажы-төлү, дуңмалары, чуржааттары дээш кудам кезээде сагыш чоаап, олут-чыдын чок ажилдап чоруур кижиле. Ооң аажы-чаңы оожум, томаанның, экииргек, чонзурак, төрөлзирек, эрес-кежээ.

Ол беш уругнуң адазы, уйнуктарының ынак кырган-ачазы. Өөнүң ишти элек-тен «аадының бажы эрте хоя» бээрге, иениң орнунга иениң харысалгазын база чүктөп эрткен. Ажы-төлүн ажил-ишчи, эртем-билиглиг, төлөпиг кижилер кылдыр

Кожамыкка кончуг-ла мен

АНЫЯК
МАЛЧЫННАРГА

Өдөк чокту өдөкшиткен,
Өшкү, хой деп малымайны.
Өшкү, хоюм өзүп, төрээш,
Өдзэм долуп, баян-на мен.
Өдзэм чыды арыг, чаагай,
Өдөксиз дээр чыттыг-ла мен.
Хүннүң сарыг шонуу сиңген
Хүрөң-кызыл шырайлыг мен.
Торгу кетпес даңгыналар —
Тогдук хоюм, дузак өшкүм.
Дөзүн улап, өзүп оран
Дөтпелерим, анайларым.
Кулактарын депбиитпекеш,
Кушталдыр-ла маңнаарбайлар.
Чазырадыр дешикежип,
Чарльстоннаан тенекпейлер.
Коданчывыс, кадарчывыс
Көстүк, Мойнак — өңүктөрим.

Көржөң одап, бараан хараан
Хөлчүң кара эргимимни.
Хүндөн баткан токтун чырыгы
Хүннүң, дагның чырып турар.
Хонаш, турлаам хоорайжаан
Хойжу-ла мен, арат-ла мен.
Ажып аады, чарыш аады
Аъттарым бар, МТЗ-эм бар.
Хоорайга солуп мунар
Тойотам бар, УАЗ-ым бар.
Бөмбүрзекти адышта дөг,
Бөле-хаара холда туткан.
Компьютерлиг, ноутбуктуг
Хойжу-ла мен, арат-ла мен.
Блокнот, саазын, карандаш
Моодадан үнгөн, ыраан.
Мобильниктиг, планшеттиг
Мода сүргөн хойжу-ла мен.
Чурагайлыг эдилелдер
Чуртталгамны улап-баштаан.
Амыдырал чаартыкчызы
Амгы шагның арады мен.

Дардаш МОНГУШ.
Кызыл хоорай.

кижизидип өстүргөн. Улуг уруу Кара-Кат Ондар Ишкин школазында биология баш-кызы база бир уруу мээң кенним болган. Ооң ат-фамилиязы ам Чодураа Хомуш-ку, бажы бедик Бай-Тайга кенни. Кеннивис республиканың өлкө аарыгларына удур диспансеринде аптекада фармацев болуп ажилдап чоруур. Чыжыргана Ондар деп уруу Кызылдың медицина училищезин дооскаш, Сүт-Хөл эмнелгезиниң хирургия салбырынга 8 чыл иштинде ажилдап, улаштыр Иркутскиниң медицина универси-тетинде өөренип турар, бо чылын доозар. Хеймер уруу Долаана Ондар Тываның күрүне университетин дооскаш, төрзөн школазында биология, химия башкылап чо-руур. Хеймер огул Эртине Ондар Кызылдың садыг техникумунга юрист эртем чедип алган, спортка чайгаар салым-чаянныг болган. Ылаңгыя хол бөмбүүнүң маргыл-дааларына киришкеш, хөй-хөй медальдар-биле шаңнаткан. Хайлыг чүве, амыдыралга дески чүве турар эвес, орукка автомобиль озал-ондаанга таварышкеш, аныяк назы-нындан чарылган. Чоок төрелдеринге, уг-баларына дыка чоктанчыг болган, ылаңгыя ачазына. Кудам хөөкүй огулунуң ажыын дыка-ла бергедеп эрттирген. Огулунуң чырык адынга тураскаады, ооң спортчу эш-өөрүн эвилелдеп, үш чыл улаштыр Ишкин суурга хол бөмбүүнүң маргылдаазын эрттирген.

Ам уруу Чыжырганын огул Аликти өстүрүп чоруур, ол хурежиринге хөлчөк ынак, өөредилгези эки. Мээң уйнуктарым өөредилгеден дыштанылганында кырган-ачазының чанынга эрттиреринге дыка ынак. Мээң огул, кудамның күдээзи Буян Хомуш-ку медицина колледжинге өөренип турда, уруг-дарыы Ендан, Ензакты өстүржүп азы-рап каанынга улуу-биле өөрүп четтиргеним-ни «Шын» солун таварыштыр илереттим. Бичии кыс уйнуу Евгения Кызылда уруглар садында турар.

Кудам хостуг үезинде шыдыраа мар-гылдааларына киришкеш, шаңналдыг черни чаалап алыр. Аңаар, балыктаар. Аңаарына чайгаар салымныг кижиле. Күс дүжөргө-ле, аңап, динчеп чоруп каар. Ай-даа болгаш келир, олча-омактыг болур. Чамдыкта куруг-даа болур мен деп, боду чугаалап оларар.

Ишкин суурнуң хүндүлүг чурттакчызы, ажы-төлүнүң төлөпиг адазы, кудам Виктор Дозурашович Ондарга бүгү-ле чүүлдерге экини күзөдим.

Узун назын назыла!
Узун орууң шөйүлзүн,
Улуг херзээ боттанзын,
Аалың-чурттуң байызын,
Алдар-адың бедизин, кудам!

Катерина ХОМУШКУ.
Тээли суур.

Хоочуннуң саналы

ДЕТКИРИ ЧУГУЛА

Чоокта чаа «Шын» солунуң корреспондентизи Ася Түлүштүн «Красноярские сады эгелээр» деп чүүлүн улуг сонургал-биле чомчудум.

Чаа-Хөлден сайгарлыкчы Эдуард а-Салдың Ажыг-Суг аржаанының алдарын көдүрүп, чоннуң кадыын жидип, аарыг-аржыын эмнээр азы-биле кылып турар амы-хууда ымаккай ажил-ижин деткири чу-деп бодалдыг бо чагааны бижиир-га таварыштым.

Ажыг-Суг аржаанынга каш чыл-нгаар чорааш, ук аржаанның каш-ылга аажок дузалыын эскерип, караам-биле көргөн мен. Ынчан аржаан Чаа-Хөлдүн «Найырал» козунга хамааржыр турда, ооң ектору Дүрбүлек Кызыл-оолдун дээрели-биле, ам бистиң аравыс-ок, культураның хоочуну, компози-Кирилл Ооржак-биле чеде берген.

Элзэн каш хонук дургузунда бо-аанны ижип, чамдык таварыл-арда сөөк-даякка база шаптап, т-даа турдуvus. Шынап-ла, ижин, рның хоочураан аарыгларын эм-арыглап кааптар чорду.

Ол үеде Ажыг-Суг аржаанын Зи-да Дугар-Сүрүң өөнүң ээзи-биле а башкарып турганар. Аңаа аның кайы-даа булуңундан аңгы-мергежилдиг улус кээп, аржаанга ип, кадыын экижидип, аржаан-нге чүдүп-сүзүглээш, чанып чо-турдулар. Чижээ, республиканың

хоочун солуну «Шынның» ол үеде кол редактору турган Светлана Сюр-ооловна, өөнүң ээзи Данил Дадар-оол-ович Монгуштар. Чаа-Хөлден партия, совет ажилдакчызы чораан Роман Хунай-оол дээш оон-даа өскелер-биле кады дыштандывыс.

Ажыг-Суг аржаанның чоогунга чай-лаглап турган Тыва Республиканың алдарлыг малчыны Март-оол Күдер-оолдун аалынга арт ажилдыр кы-лаштап чорааш, четкен-даа мен. Амданның шайын-даа аартаан мен. Аалдың ээлери аажок хүндүлзечел улус болган. Ол үеде Ажыг-Суг ар-жаанынга чедип алыры, аай-дедир аргыжары дыка берге турган. Эжим-биле моторлуг хемеге чоруп турган үевисте Улуг-Хемни куду бадары дыка коргунчуг чораан.

Ам харын Ажыг-Суг биле Чаа-Хөл аразының аргыжылгазы экижээш, дыштанып барган улуска чурттаа-рынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургусканы өөрүнчүг-дүр. Аржаанны тускай саваларга куткаш, садып-саарып турары чонга таарымчалыг, эки-дир. Мээң бодалым-биле алырга, аржаанның үнүп чыдар дөзүнүң хүрөң-сарыг довураан дыка казып үрегдээр болза, ук аржаанның суу эвээжеп, соглуп чиде бээринин айылы бар. Ынчангаш дөзүндө дой-довураан алырда, арай бодам-чалыг болганы-ла дээр. Аржааннар болгаш кара-суглар баштарын казып, хирлендирип, бокалдырып болбас

деп өгбелеривистиң өндүр чагыын утпаза эки.

Найысылал Кызылдан ырак эвесте ат-сурагыг «Чедер» курорттук буу-рап дүжүп турда, аргыжылгазы берге, арт-сын ажилдыр, суг оруу-биле чедер Ажыг-Суг аржаанын хөгжүдүп, сайзырадып турар аныяк сайгарлыкчы ажилына дыка-ла кызымак оол-дур. Эдуард Кара-Салдың эгелээшкинин деткип, арга-сүме кадып, дузалаары черле артык эвес боор.

Ажыг-Суг аржааны-биле колдуун-да ижин, баар аарыгларын эмненир болганда, кышкы үеде Улуг-Хемниң доштуг оруу-биле ынаар аргыжылга-ны кылып, эмненир чыгып туралгыч-чүге кылып болбазыл. Оон улаштыр Ажыг-Суг аржаанын курорт кылдыр сайзырадып-даа болгай-ла. Онза байдалдар болгаш хамааты камгалап албаннары дош кыры-биле чоруур оруктун айыыл чок чоруун хандырып шыдаар деп санаар мен.

Ажыг-Суг аржаанынга чорааш, чогааткан шүлүктөримни, бижзэн чу-румалдарымын, чаңгыс чер-чурттуум, ам бо хүнде бистиң аравыста чок Ду-дак Ооржак-биле Улуг-Хемге чурттап турган Шоома Даржай «Улуг-Хем» солунга парладып үндүрүп турган-нар. «Чаа-Хөлдүн чурумалдары» деп бөлүк шүлүктөримниң аразындан каш одуруглар-биле чагаамны доозайн:

Ажыг-Сугнуң аржаан суун
Амданның ишкен-даа мен.
Алдын-Доос дөг чараш кыстың
Аалынга кирген-даа мен.

Бораш ОНДАР,
күш-ажылдың хоочуну.
Сүт-Хөл кожуун.

Сеткилдин илередин

ЭМЧИЛЕРГЕ ЧЕТТИРДИМ

Назын улгадырга, чайгаар-ла мага-бот аартап, чаш уруг ышкаш сылдангылыг апаар. Хүннүң-не эртенги сула шимчээшкини кылып, кижиле боду сергелеңээр болза эки. Эрткен чылдың декабрьда хенертен будум ыжып, бастынмастай берген. Эмчилевес арга чок апарган.

Аныяк кезер эмчи Алиса Алмасованың аарыг улус хүлзеп алыр өрзөлинге чеде бергеш, ол эмчинин буянныг, дузаарга ачы-дузазын көрдүм. Эмчи мени эвилең-ээлдөк хүлзеп алгаш, будумну тудуп көргөш, канчап барганын тайылбырлааш, ол-ла дораан эм сыкыртып берди. Харалаан дыргак адаанда куйлап ыжа берген болган. Дыргакты ап кааптарга эки, оон башка эмнеттинмес дидир. Оон кезишкын кылгаш, будумнуң салаазының дыргак ап каапты. Элзэн каш хонук дургузунда эмчиге баргаш, шарыдып чоруп тур-умда, будумнуң аарыг экижир берген.

Бо аныяк эмчи Алиса Алмасованың ажылынга езулуг-ла бердингенин, холунуң чиик, чымчаан эмне-дип тургаш, магадап көрдүм. Эмчинин сестразы Алла Күжүгет хөй чылдарда ажилдаан арга-дуржулгалыг, аарыг улуска эвилең чорду. Оларның ачызында көңүс-каң кадык апардым.

Алиса Алмасова Алтайның эмчи университетин дооскаш, 2013 чылдан эгелеп Барыын-Хемчиктин болгаш Ак-Довурактын кезер эмчизи кылдыр ажилдап турар. Авазы база чонга ачы-буян чедирип чоруур улуг эмчи Людмила Конгаровна ол болду.

Мээң будумну эмнеп каан эмчи кыстарга четтир-генимни катап-катап илередип, мөгейип тур мен. Кел чыдар Шагаа байырпалын таварыштыр Алиса Алмасова биле ооң сестразына байыр чедирби-шаан, ажил-ижинге чедишкениннери болгаш каң дег кадыкшылды күзөдим.

Светлана СААЯ.
Кызыл-Мажалык суур.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Санаторий-профилакторий «СЕРЕБРЯНКА» в 1 квартале 2018 года проводит отборы больных (после инсульта) для медицинской реабилитации в санатории

График выездов:

- 3 февраля — Чаа-Хольская ЦКБ;
- 9 февраля — Тоджинская ЦКБ;
- 14 февраля — Эрзинская ЦКБ;
- 21 февраля — Каа-Хемская ЦКБ;
- 28 февраля — Тандынская ЦКБ;
- 1 марта — Пий-Хемская ЦКБ;
- 6 марта — Тес-Хемская ЦКБ;
- 14 марта — Кызылская ЦКБ;
- 21 марта — Улуг-Хемская ММЦ;
- 28 марта — Дзун-Хемчикская ЦКБ.

Телефон для справок:

8 923 551 47 89

Аптека «МАНЛА»

Ажылдаар шактары:

понеделниктен пятницага чедир
08.00 шактан 20.00 шакка чедир;
субботада 09.00 шактан 20.00 шакка
chedir;
улуг-хүнде 09.00 шактан 19.00 шакка
chedir.

Адреси: Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузу, бажың 18;
Лопсанчап кудумчузу, бажың 42.

Харылзажыр телефоннары:
6-07-55; 5-45-30.

КҮШ ЧОК ДЕП САНААР

Чөөн-Хемчик кожуунун Хорум-Даг ортумак школазын 2004 чылда дооскан Мариана Өлчей-ооловна МОНГУШТУҢ адынга тывыскан аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

ИВАН ЯРЫГИН АТТЫГ СПОРТ КОМПЛЕКИЗИНДЕ

бичии оолдар, уругларны өөредир-биле тыва хүреш, сумо бөлүүнге хүлээп ап турар.

Бир айда өрттээ 2500 рубль.

Болур хүннери: понедельник, среда, пятница.
Эртенги үеде 9.00 шактан 10.00 шакка чедер.
Дүштеки үеде 15.00 шактан 16.00 шакка чедер.
База чиигелде кылдыр 8 катап бассейнге халас эштир.

Тренер-башкы: Баасан Андреевич Баткар — Тыва Республиканың Начын мөгези, сумога спорт мастери, оолдар аразында Европа чемпиону, сумога бичии оолдар аразында Делегей чергелиг чемпион, аныяктар аразында 3 дакпыр Наадым чемпиону.

Харылзажыр телефону: 2-16-16.

Ол ышкаш бичии оолдар, уругларны бассейнге эштип өөредир бөлүкчө база хүлээп ап турар.
Бир айда өрттээ 2400 рубль (12 катап баар).

Кичээл шактары:

9.00-10.00 — 11 хардан өрү.
10.00-11.00 — 7-10 хар.
14.00-15.00 — 7-10 хар.
15.00-16.00 — 10-12 хар.
16.00-17.00 — 13 хардан өрү.
18.00-19.00 — школа назыны четпээн 5-6 хар.

Неделяда 3 катап болур, хүннери: вторник, четверг, суббота, аңаа немей чиигелде — улуг-хүн санында халас эштир.

Тренер-башкы: Донгак Сайын-Белек Алдын-оолович.

Бодунга ап алыры-биле:

1. Эмчи справказы (дерматолог, я/гист, педиатр).
2. Сугга эштир хеп, бөрт, карак шили, чунар-бажыңга ажыглаар херекселдер.

Харылзажыр телефону: 2-16-16.

Садыг «ЛАМРИМ»

Өөредилге херекселдеринден эгелээш база бажың ишти аштап-арыглаар барааннар дээш оон-даа өске херек чүүлдерни садып турар.

ТЕРГИИН ЭКИ. ШИЛИПГЕЗИ ХӨЙ.

Ажылдаар шактары: (понеделниктен пятницага) 08.00 шактан 18.00 шакка чедир.

Суббота, улуг-хүнде: 09.00 шактан 18.00 шакка чедир.

АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузу, бажың 18 (Автомобильный док-амамы, 3 дугаар школа).

АЛДЫН, МӨҢГҮН САДЫП АЛЫР

ӨРТЭЭ ААР 8-923-338-9
8-902-996-2

ОГРН 304246417300108 Р

УАЗ автомашиналар артык кезектерни садып база ЧАГЫДЫП ап болуру.

Чагыдар болза (УАЗ, ВАЗ, ГАЗ) өрттөө Новосибирск хоорайны болур 10 хууга чедир чиигелделиг.

Өнчү хевиринден хамаарылга чокка (бюджет — 44-ФЗ-ның 93 чүүлүнүн 1 кезээниң 4 пунктузун езугаар) организацияларны болгаш албан черлерин таарымчалыг керээ езугаар кады ажылдажылгаже чалап тур бис.

Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 11; тел. 8-913-358-08-88.

ХЕВИСТЕР ЧУП ТУРАР

(Чедирилгелиг)

ПЕНСИОНЕРЛЕРГЕ ЧИИГЕЛДЕ — 10

Харылзажыр телефону: 8-923-384-40

АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Магистральный кудумчузу, бажың 28.

ООО «Магистральная». ОГРН 116

ИЗВЕЩЕНИЕ

В администрацию Чаа-Хольского района поступило от г. Российской Федерации, Арапчор Ахмет Андреевич (Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко, 1) Солунда парлаттынган материал торларының бодалдары редакцияның дүүлүшкөн барып болур. Айыттыганын сан өске-даа фактылары, дыңдадылары дээр боттары харылаар.

В рамках действующего законодательства в течение дня опубликования данной информации администрация Чаа-Хольского района принимает письменные возражения по заявлению.

Начальник отдела по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского района

солуннуң сайтызы: //shyn.ru

электроннуң почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 12687 экз. Үндүрүлгениң тиражы

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100, каб.: 29-32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35.
Кол редакторунун оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар
Д.С. Монгуш — 2-17-91.

Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, Н.К. Санжап-оол,
А.А. Лагзы) — 2-18-10.

РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:

Нийтирил-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.А. Ондар).
Экономика, үлөтпүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору А.Н. Соян).
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрзеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94.
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору Э.Н. Кол).
Очулга (очулдурукчу А.К. Ооржак).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735. ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялар болгаш массалык коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албан-аппарат Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-тө бүртүктээ. Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлат (Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко, 1) Солунда парлаттынган материал торларының бодалдары редакцияның дүүлүшкөн барып болур. Айыттыганын сан өске-даа фактылары, дыңдадылары дээр боттары харылаар.

Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 1
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катап үнер.
Хемчээли 3 парлаар ама.
Номерни парлаткаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында Солун келбейн барганда, 3-14-94 телеф.